

НЕОБХІДНІСТЬ ТА МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН В УМОВАХ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті проводиться дослідження необхідності в умовах світової фінансової кризи посилення впливу держави в ціноутворення. Розглядаються методи державного регулювання цін. Пропонуються використовувати стратегічний контроль за цінами з тим, щоб протидіяти зростанню цін, не зумовленому збільшенням витрат. Стимулювання платоспроможного попиту за рахунок зростання доходів населення проводити з урахуванням рівня зростання вартості життя і продуктивності праці.

The necessity to increase the influence of the state in the price formation during the world economic crisis is being researched in the article. The methods of government regulation are being considered. The usage of strategic control over the prices in order to oppose to the price going up which are not confirmed by the cost increase is being offered. To stimulate the increase of effective demand at the expense of increasing the population income taking into the account the level of increasing the cost of living and labour production.

Постановка проблеми. Вплив держави на процеси ціноутворення є одним з важливих і систематично застосовуваних методів економічної політики розвинених країн. Сформована система державного регулювання цін поряд з іншими формами галузевої державної політики являє собою спробу впливу на вартісні пропорції і розподіл національного доходу між окремими галузями і категоріями населення країни. Роль цієї форми регулювання в останні десятиліття різко посилилася у зв'язку з розвитком інфляції, а в умовах світової економічної кризи набуває першочергового значення. Цінова політика стає однією з найбільш важливих сфер економічної діяльності держави.

Аналіз останніх досліджень. Питанням цін та ролі держави у ціноутворенні приділяється значна увага науковців. Так вчені Дж. Гелбрейт, Гладких Д., Салімажанов І.К., Тормоса Ю.Г., Трушицин С., Б. Улин, Хмара Н., Шкварчук Л.О. у своїх працях дослідили низку аспектів регулювання цін та ціноутворення. Проте недостатньо уваги приділяється питанням державного регулювання цін в умовах кризи.

Мета дослідження. Дослідити методи державного регулювання цін, визначити необхідність посилення впливу держави на ціноутворення в умовах світової економічної кризи.

Основні результати дослідження. Державне регулювання цін являє собою діяльність держави, спрямовану на встановлення і збереження такого рівня цін, який би забезпечував рентабельну діяльність суб'єктів господарювання, паритет цін різних галузей народного господарства, реальність заробітної плати, стійкість валюти й інші економічні параметри в державі [1, с.81]. Державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи встановлюються на ресурси, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, на товари і послуги, що мають вирішальне соціальне значення, а також на продукцію, товари і послуги, виробництво яких зосереджено на підприємствах, що займають монополіне (домінуюче) становище на ринку [2].

Станом на жовтень 2009 року ціновому регулюванню підлягає досить вузьке коло товарів і послуг: хліб, електро-, водо-, газо-, тепlopостачання, вартість житлово – комунальних послуг, транспортні тарифи та інше. За свідченнями міжнародних аналітиків, котрі відслідковують перебіг глобальної економічної кризи, Україна має найгірші показники знесилення економіки: у першому кварталі 2009 року ВВП еврозони скоротився на 2,5 %; у країнах колишнього соціалістичного табору зафіксовано спад виробництва: у Болгарії – на 3,5 %, Румунії – 2,6 %, Угорщині – 2,3 %, Словаччині – 5,4 %; на теренах СНГ: у Росії – на 9,8 %, в Україні – понад 20 %. ВВП еврозони знизився в другому кварталі на 4,8 %, Росії – 10,9 %, в Україні цей показник досяг 18 %

[3] Скасування дії постанови Кабінету Міністрів України про порядок декларування оптово-роздрібних цін одразу ж призвело до зростання цін на соціально значимі товари. Постанова Кабінету Міністрів України про порядок декларування оптово-роздрібних цін дозволяла стримувати ціни на соціальні продукти, до яких належать хліб, борошно, макаронні вироби, крупи (рис, пшоно, гречана й манна), цукор, яловичина, свинина, м'ясо птиці, варені ковбасні вироби, молоко, сир, сметана, масло вершкове, рослинне масло, яйця курячі [4]. Впродовж січня-серпня поточного року відбулося зростання споживчих цін на продукти харчування та безалкогольні напої на 6,3 відсотка при індексі інфляції за цей період 108,2 відсотка. Найбільше з початку 2009 року подорожчали: цукор (на 58,2 відсотка), безалкогольні напої (на 21 відсоток), масло (на 13,1 відсотка), кондитерські вироби з цукру (на 15,1 відсотка), риба та продукти з риби (на 12,6 відсотка), олію (7,7 %). За даними Держкомстату індекс споживчих цін на хліб за 8 місяців 2009 року становив 107 відсотків [5].

Враховуючи, що за цей період оптово-відпускні ціни на ці види хліба зросли на 8,4 – 9,2 відсотка, а рівень торговельних надбавок, як і на початку року, коливався в межах 5-17 відсотків, подорожчання хліба та хлібобулочних виробів відбулося за рахунок зростання цін виробників. Зростання оптово-відпускних цін виробників обумовлено збільшенням собівартості виробництва через підвищення цін на борошно (крім житнього), допоміжну сировину, подорожчання енергоресурсів, валютних кредитів, зростання мінімальної заробітної плати відповідно до норм Генеральної та галузевої угод, транспортних витрат.

За оцінками НБУ прогнозується і подальше зростання споживчих цін, зокрема, за рахунок таких чинників: закінчення періоду сезонного зниження ціни; підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги відповідно до вимог меморандуму з Міжнародним валютним фондом; зростання цін на паливо, що чинитиме тиск на ціни інших товарів споживчої корзини в майбутніх періодах [6]. Таким чином, з метою стабілізації української економіки виникає об'єктивна потреба в посиленні ролі державного управління цінами.

Світовий досвід показує, що в країнах із стабільною ринковою економікою уряд, як правило, мало втручається у процеси ціноутворення, але повної свободи в питаннях формування цін нема і державне їхнє регулювання в тій чи іншій мірі існує в кожній з них. Так видатний американський економіст Саймон вважає, що на більшість ринків діють не конкурентні ціни, а регульовані. Впливовий американський економіст Дж. Гелбрейт також визначає, що над цінами необхідний ефективний контроль [7, с.128].

Ступінь, форми та масштаби державного втручання в ціноутворення залежить від стану економічного роз-

виту країни, інтенсивності інфляційних процесів, ступеня монополізації та конкуренції, питомої ваги державного сектора та інших чинників. В усіх країнах державне регулювання цін не є разовою дією, а відбувається постійно з чередуванням періодів його посилення та послаблення. Під час кризових ситуацій, руйнування грошово-фінансових систем, значного дефіциту товарів і великого надлишку грошей в обігу, державне втручання в цінові процеси є більш жорстким та об'ємним. Так, у перші післявоєнні роки у Великобританії державне регулювання цін охоплювало до 60 %, а в Австрії – практично 100 % товарів та послуг [8, с.73].

За умов стабілізації економічної ситуації і переходу до розвинутого ринку державне втручання в ціни поступово зменшується і в основному обмежується відповідним впливом на передумови та побічні наслідки вільного ціноутворення. Але і після проведення лібералізації, уряди розвинутих капіталістичних країн продовжують здійснювати регулювання цін на товари та послуги, що мають особливе значення для підтримки життєвого рівня населення (електроенергія, газо- та водопостачання, поштові, телекомунікаційні та транспортні послуги, окремі ключові споживчі товари). Питома вага регульованих цін у різних країнах коливається від 5 до 20 %. Так, у Франції, де повна лібералізація цін була досягнута в 1986 р., під контролем держави перебуває до 20 % цін на споживчі товари та послуги [9, с. 52], а в Канаді і США – у межах 5 – 10 % [10, с.75].

Державне регулювання цін реалізується у формах:

- ✓ прямого (адміністративного) регулювання;
- ✓ непрямого (економічного) регулювання через вплив на попит і пропозицію. Кожна з наведених форм оперує певними конкретними методами.

Суть адміністративних (прямих) методів наступна: в умовах ринкової економіки держава запроваджує фіксовані елементи ціни і підприємство-виробник встановлює ціни на свої вироби враховуючи чинні державні законодавчі та нормативні акти. Пряме регулювання найчастіше здійснюється в періоди інфляції та дефіциту товарів. За цих умов держава втручається в діяльність підприємств, регулюючи ціни на найважливіші товари та послуги для населення, вживаючи антимонопольних заходів, намагаючись зменшити соціальне напруження в суспільстві.

До методів прямого регулювання процесів ціноутворення належать:

- ✓ встановлення фіксованих (граничних) цін;
- ✓ встановлення регульованих (мінімальних та максимальних) цін;
- ✓ встановлення дотацій виробникам окремих видів товарів;
- ✓ нормування окремих співвідношень у межах цінової структури (матеріальних витрат, заробітної плати, рівня рентабельності тощо).

Непрямі методи передбачають зміну кон'юнктури, встановлення оптимального співвідношення між попитом та пропозицією. Вони здійснюються в різних формах – від державних замовлень до регулювання витрат підприємств через встановлення норм і нормативів. Ці методи діють не на самі ціни, а на фактори, що впливають на ціноутворення, які носять макроекономічний характер [7, с.131].

До непрямих (економічних) методів належать такі:

- ✓ насичення ринку споживчими товарами. Держава, закупаючи товари з різних джерел, сприяє насиченості ринку, а це зумовлює зниження цін на ці товари;
- ✓ надання податкових пільг. Встановлюються різні пільги або, пільгові ставки оподаткування для виробників товарів, у виготовленні яких держава зацікавлена або бажає збільшити обсяг їх реалізації. В окремих ви-

падках виробники на деякий час взагалі звільняються від сплати якогось податку;

- ✓ система кредитування підприємств;
- ✓ суворе дотримання чинного антимонопольного законодавства;

✓ державна інвестиційна політика. Передбачає формування таких умов, які б сприяли нормальному інвестиційному клімату, забезпечувати недоторканість інвестицій зарубіжних партнерів, громадян;

✓ виважена імпортно-експортна та митна політика.

Передусім це стосується встановлення виважених і диференційованих тарифів та ставок мита;

✓ державне замовлення. Держава укладає з окремими виробниками угоди, згідно з якими зобов'язується купити у виробника продукцію за певною ціною у певні строки за умови дотримання ним правил і технологічних вимог виробництва. У більшості випадків підприємства прагнуть отримати державне замовлення, оскільки цим деякою мірою розв'язують проблему збуту своєї продукції [1, с.85].

В Україні практично діє механізм державного регулювання ціноутворюючих факторів, що можна об'єднати під умовною назвою "захист інтересів окремих соціальних груп". Головними його складовими є: методи штучного обмеження доходів населення (скорочення соціальних виплат, надмірне оподаткування заробітної плати і підприємницьких доходів) з метою мінімізації темпів інфляції попиту; заходи, спрямовані на підтримку вітчизняних монополій (тарифна політика, що передбачає відшкодування фактичних витрат); протекціонізм по відношенню до окремих підприємств (наприклад, Запорізького автозаводу); зовнішньоторговельні обмеження (обов'язковий продаж частки валютної виручки підприємств-експортерів, квотування і ліцензування експортно-імпортних операцій); лобіювання інтересів економічних суб'єктів (суб'єктивне неконкурентне визначення переліку трейдерів енергетичного, паливного, газового та інших ринків); порядок оподаткування, яким передбачаються переважно фіскальні та (значно меншою мірою) регулюючі функції при фактичній відсутності ознак, які б стимулювали економічне зростання [11]. У нашій країні, і це треба визнати, досі не існує усталеної концепції, а тим паче програми дій держави в економічній сфері на середньостроковий і тим більше довгостроковий період. Щороку міняються уряди, кожен висуває свою програму дій, наповнену більше політичними гаслами, ніж конкретними діями, при вдалому варіанті проштовхує її через парламент, а далі діє в "ручному режимі" [12]. Державне регулювання цін, яке повинне бути складовою цінової політики, здійснюється окремими рішеннями посадовців. Так у червні 2009 Кабінет міністрів позбавив Раду міністрів Криму, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації права самостійно визначати максимальну рентабельність виробництва борошна та хліба масових сортів. При цьому губернатори зможуть в ручному режимі регулювати ціни на інші соціально значущі продукти харчування, оскільки Кабмін скасував 15-відсоткову граничну торговельну надбавку до оптової ціни виробника (імпортера) продуктів харчування. У цьому списку значаться м'ясо птиці (тушки та частини курки), ковбаса варена, молоко коров'яче пастеризоване жирністю 2,5 % і 3,5 %, сир кисломолочний з вмістом жиру до 9 %, сметана з вмістом жиру до 20 %, масло вершкове з вмістом жиру до 80 %, цукор-пісок та соняшникова олія. З нього виключені яловичина, свинина та макаронні вироби, а додані гречана і манна крупи, сосиски та сардельки. Одночасно Кабмін знову ввів обов'язкове декларування зміни оптово-відпускних цін на 1 % і бі-

льше. На відміну від попереднього механізму, декларування не буде поширюватися на оптових продавців – тільки на виробників [4].

В умовах значного дисбалансу ринків, стрімкого зростання цін та сплесків інфляції в розвинутих країнах широко застосовуються такі методи прямого регулювання, як укладання договорів про ціни між підприємствами і державою та заморожування (блокування) цін на певний період. Ці методи, як правило, супроводжуються стриманням заробітної плати та обмеженням доходів підприємств. Так Нобелівський лауреат шведський економіст Бертіль Улін визначає, що необхідно періодично використовувати стратегічний контроль за цінами з тим, щоб протидіяти зростанню цін, не зумовленому збільшенням витрат та помірними прибутками. Також необхідно запобігти тенденції до підвищення заробітної плати робітників і службовців понад рівень, що зумовлений зростанням вартості життя і продуктивності праці" [13, с.310]. Підтвердження цьому є те, що останньому великому інфляційному стрибку, який відбувся в Україні у 2007–2008 роках (з 10,5 % до 31,1 %) передувало значне підвищення зарплат і пенсій: темпи зростання доходів населення тоді збільшилися з 25–30 % до 40–50 % на рік [6]. У 2009 році однією з головних причин зростання цін є девальвація гривні, що призвела до різкого підвищення вартості іноземних товарів. Серед лідерів подорожчання цього року – нафтопродукти (52,3 % за січень – серпень) і ліки (29,3 %), які переважно ввозяться з-за кордону або виробляються з імпортних матеріалів.

Висновки: Проведене дослідження виявило, що існуючий в Україні механізм державного регулювання ціноутворення працює в цілому незадовільно і вимагає кардинального вдосконалення.

Для подолання наслідків світової фінансової кризи в Україні необхідно розробити концепцію державної цінової політики яка буде направлена на підтримання вітчизняного виробництва. Держава шляхом активної цінової політики може забезпечити прибутковість бізнесу за рахунок використання договірних цін, так і через розміщення державних замовлень та закупівель. Пряме регулювання необхідно використовувати на ті види продукції, що створюють каркас цін. Це ціни на енергоносії, послуги транспорту і зв'язку, житлові – комунальні по-

слуги та інші, що здійснюють вирішальне значення на всю економіку країни.

З метою обмеження монопольної поведінки підприємств, необхідно використовувати стратегічний контроль за цінами з тим, щоб протидіяти зростанню цін, не зумовленому збільшенням витрат та помірними прибутками.

Стимулювання платоспроможного попиту за рахунок зростання доходів населення необхідно проводити з урахуванням рівня зростання вартості життя і продуктивності праці.

Таким чином, найбільш оптимальним є гнучке поєднання державою прямих і непрямих методів регулювання цін.

1. Шкварчук Л. О. Ціноутворення: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Шкварчук Л.О. – К.: Кондор. – 2006. – 460 с. 2. Закон України "Про ціни і ціноутворення" від 03.12.1990 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] : База даних "Загальне законодавство". – Режим доступу до бази: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=507-12>. – Назва з екрану. 3. Обзор мировой экономики – сентябрь 2009 года [Електронний ресурс] : Сайт Мировая экономика и мировые рынки. – Режим доступу до сайту : <http://www.ereport.ru/>. – Назва з екрану. 4. Мінекономіки: Уряд схвалив постанову про "Деякі питання ціноутворення на окремі соціально значущі продовольчі товари" [Електронний ресурс] : Урядовий портал. – Режим доступу до порталу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=221348696. – Назва з екрану. 5. Цінова ситуація на споживчому ринку основних продовольчих товарів у січні – серпні 2009 року [Електронний ресурс] : Урядовий портал – Режим доступу до порталу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=8949>. – Назва з екрану. 6. Нацбанк прогнозує нове зростання споживчих цін [Електронний ресурс] : Сайт Економічна правда. – Режим доступу до сайту: <http://www.epravda.com.ua/news/4aab51176ab02/>. – Назва з екрану. 7. Салимжанов И. К. Ценообразование и налогообложение: учебник [для студ. высш. уч. зав.] / под ред. И. К. Салимжанова. – М.: ООО "ТК Велби", 2002. – 424 с. –8. Тормоса Ю.Г. Ціни та цінова політика: Навч. посібник – К.: КНЕУ, 2003. – 122 с. 9. Трушицын С. Особенности государственного регулирования цен во Франции / Трушицын С. // Вопросы экономики. – 1992. – №6. – с.52 – 59. 10. Хмара Н. Опыт государственного регулирования в государственных странах / Хмара Н. // Экономика Украины – 1992. – №7. – с.75 – 78. 11. Д. Гладких Державне регулювання ціноутворення економіки за допомогою ціноутворюючих факторів [Електронний ресурс] : Економіка України // Політико-економічний журнал – 2001. – Режим доступу журн.: <http://eu2001.narod.ru/1/9.htm>. – Назва з екрану. 12. Ковальчук Т.Т. Якою має бути валютна політика? [Електронний ресурс] : Сайт Ради національної безпеки і оборони України. – Режим доступу до сайту: <http://www.rainbow.gov.ua/news/175.html>. – Назва з екрану. 13. Бертіль Улін. 1933 і 1977 – некоторые проблемы политики роста в случаях несбалансированности внутренних и международных экономических отношений // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. редкол. Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов. Т. V. В 2 кн. Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов / Отв. ред. Г.Г. Фетисов. Кн. 1. – М.: Мысль, 2004. – С. 302

Надійшла до редколегії 18.09.2009

Н. Сошка, здобувач

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті розглядаються теоретичні аспекти формування податкових доходів місцевих бюджетів в Україні. Обґрунтовано необхідність та розкрито основні пропозиції з удосконалення доходної частини місцевих бюджетів.

The article considers theoretical aspects of the tax local budgets' income generation in Ukraine. Necessity and basic suggestions are exposed from the improvement of profitable part of local budgets are grounded.

Питання удосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів та пошук резервів їх збільшення є надзвичайно актуальним в умовах розширення повноважень, якими наділяються органи місцевого самоврядування. Протягом останніх років в Україні спостерігається негативна тенденція до зменшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів і, як результат, збільшення кількості дотаційних бюджетів.

Недостатність власних стабільних доходів значно обмежує вплив місцевих органів влади на соціально – економічний розвиток регіонів. Тому поширення та оптимізація джерел наповнення місцевих бюджетів є надзвичайно актуальним завданням, вирішення якого спри-

ятиме підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування і якісному виконанню покладених на них завдань і функцій [5, с.39].

Напрями вдосконалення системи оподаткування і покращення структури доходів місцевого самоврядування України розкрили у своїх працях такі вітчизняні економісти, як С. Буковинський., О. Василик, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніна, А. Соколовська. Окремі питання організації фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах досліджено у працях В. Андрущенко та В. Зайчикової.